

УДК 94(477)(07)

ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ В.К.ВИННИЧЕНКА У КУРСІ “ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ”

Інна ВІВСЯНА (Кіровоград)

Стаття присвячена методичним проблемам вивчення суспільно-політичних поглядів В.Винниченка у вищій школі. Проаналізовані основні підходи та методи, які використовуються при вивченні науково-публіцистичної спадщини визначного діяча.

Ключові слова: концепція, суспільно-політичні погляди, політична еволюція, вивчення творчості, українська соціал-демократія, колектократія.

Статья посвящается методическим проблемам изучения общественно-политических взглядов В.Винниченко в высшей школе. Проанализированы основные подходы и методы, которые используются при изучении научно-публицистического наследия великого деятеля.

Ключевые слова: концепция, общественно-политические взгляды, политическая эволюция, изучение творчества, украинская социал-демократия, колектократия.

The Article is devoted to methodological problems of teaching social and political Vynnychenko's views in high school. The basic approaches and methods used in the study of scientific and journalistic legacy of outstanding public figures.

Key words: concept, social and political views, political evolution, study of creation, Ukrainian social democracy, kolektokratiya.

Суспільно-політична думка на українських теренах має давню та багату історію. Українська політична думка зародилась і розвивалась у контексті європейської політичної думки, яка справляла на неї визначальний вплив. Одним із важливих чинників розвитку української політичної думки були об'єктивні соціально-політичні процеси, що відбувалися в самій Україні. У центрі суспільних полемік тривалий час перебувала проблема державності. З'ясування основних ідей і концепцій політичної думки України є важливою умовою розуміння сучасної української політичної дійсності. У професійній підготовці політологів курс “Історія політичної думки в Україні” займає важливе місце. Метою вивчення цієї навчальної дисципліни є формування у студентів стійких уявлень про розвиток української політичної традиції, ідей національного державотворення. Основними джерелами у дослідженні суспільно-політичного думання виступають твори вітчизняного мислителя та свідчення його громадської діяльності, яка втілює основні ідеї чи концепції щодо політичного майбутнього України. Методика дослідження та вивчення

політичних ідей має свою специфіку, адже поєднує в собі методи різних наук – історії, філософії, політології, соціології, літературознавства та інших.

Завданням даної статті є визначення найбільш доцільних методів у вивченні політичних поглядів окремого визначного діяча. Об'єктом даного методичного дослідження обрано суспільно-політичні погляди В.К.Винниченка не випадково, адже він є земляком багатьох студентів. Звернення до теоретичної спадщини цього діяча є також актуальним у контексті святкування 130 річниці з дня його народження.

Володимир Винниченко є однією з найбільш значних, популярних і водночас трагічних постатей в історії вітчизняної культури та українського національно-державного відродження. Діапазон творчості українського митця вражає: письменник-романіст, автор новел та драматичних творів, поет, філософ, публіцист, маляр. Винниченко – один із найвідоміших і найвидатніших громадсько-політичних діячів, який не лише мистецьки зобразив свою добу, а й був активним її творцем.

Спадщина Винниченка, як громадсько-політична, так і письменницька, далекі від однозначної оцінки і позначені категоричністю висловлювань критиків. Неоднозначне розуміння і витлумачення Винниченкової спадщини значною мірою спричинялися його власними ідейно-художніми пошуками, послідовними спробами урівноважити контрастні філософсько-світоглядні та естетичні домінанти доби.

Творча спадщина В.К. Винниченка з часу його літературного дебюту була об'єктом чисельних науково-критичних досліджень як літературознавчого, мовознавчого, так і політико-історичного та філософсько-етичного характеру. Перший керівник українського уряду до кінця життя з милості своїх ідеологічних опонентів носив тавро ворога України. Його політична еволюція — від прихильника культурно-національної автономії у складі Російської федеративної республіки до ідеолога відродження української державності – неоднозначно оцінюється досі.

Від початку 1930-х рр. і до кінця 1980-х рр. творча спадщина Володимира Винниченка була вилучена з нормального наукового обігу: твори його не друкувалися в УРСР і не вивчалися. Винниченкознавство як літературознавча ділянка існувало й розвивалося лише за кордоном - завдяки дослідженням Г.Костюка [9], М.Мольнара, С.Погорілого, Л.Онишкевич, В.Ревуцького (хоча погляд на Винниченка-письменника крізь політичну призму нерідко давався взнаки і там) [14].

Новий аспект наукового вивчення його творчої спадщини – філософсько-етичний, основоположником якого є Г.Костюк, – розпочався з кінця 40-х років, коли Винниченком було здійснено “сенсаційний виклад” власної концепції будування щастя (Прага, 1937 р.) і видано перший її мистецький варіант – політично-філософський роман “Нова Заповідь” (Париж, 1949 р.). Розпочалася полеміка, у якій взяли участь і європейська

літературна критика, і широке коло української еміграції. М.Гарасевич, Т.Гунчак, Д.Гусар-Струк, Т.Кобзей, Г.Костюк, Є.Лащик, М.Мольнар, С.Наумович, Л.Онишкевич, С.Погорілий, В.Ревуцький, М.Тарнавська, М.Шлемкевич – неповний перелік тих, кого цікавило філософсько-політичне надбання Винниченка і хвилювала його подальша доля. І.Лисяк-Рудницький впритул підійшов до визначення суспільно-політичного світогляду письменника [12]. Погляди дослідника вітчизняної суспільно-політичної думки щодо зміни завдань повоєнної української еміграції багато в чому перегукувались з ідеями В. Винниченка, конкретизували і доповнювали їх.

Перший етап у вивченні феномена Винниченка на батьківщині після реабілітації письменника наприкінці 1987 р. мав ту особливість, що з'ясовувалися передусім обставини його політичної біографії (до речі, з акцентом на моментах “пробільшовицької” орієнтації Винниченка!), визначалися загальні контури й масштаби творчої спадщини, його місце в історії українського письменства. Цим питанням були присвячені публікації П.Федченка [17], І.Дзеверіна, М.Жулинського [8], М.Слабошпицького та інших дослідників-літературознавців. З'являються також перші розвідки про політичну діяльність письменника [18]. Потреба ж оцінити Винниченка як революціонера, державного і політичного діяча зросла після публікацій його щоденника та найвідомішого публіцистично-наукового і політичного твору “Відродження нації”.

З початку 1990-х рр. почали з'являтися вже не тільки публікації нарисового характеру, а й студії типу “життя і творчість” [5], монографічні дослідження спадщини письменника під кутом зору певної проблеми.

На сьогоднішній день винниченкознавство представлене багатьма працями дослідників – істориків В.Солдатенка [16], С.Кульчицького [10-11], О.Салтовського [15] та інших. Різноманітні аспекти його суспільно-політичного світогляду та діяльності висвітлюються в ювілейних збірниках столичних та кіровоградських дослідників [6 – 7]. Дослідженню різноманітних аспектів громадсько-політичної діяльності В.Винниченка присвячені праці Удода О.А., Старовойтенко І.М., Гошуляка І.Л., Головченка В.І., Дубаса О.П., Любовця О.М., Проданюка Ф.М., Миронець Н.І., Медвідя Ф.М., Кучера В.І., Бевз Т.А., Собачко О.М. та інших [6]. Саме ці останні публікації дають можливість якомога повно та досконально проаналізувати політичні погляди нашого знаменитого земляка. Проте наявність широкого кола публікацій та значного переліку суспільно-політичних проблем, що піднімаються у творах Винниченка, створює і певні незручності. Виникає методична проблема щодо найбільш оптимального варіанту вивчення творчості небуденного мислителя, який допоміг би уникнути поверховості та шаблонності оцінок, а також надмірної заглибленості у дотичну проблематику.

За програмою курсу “Історія політичної думки в Україні”, який викладається на II курсі спеціальності “Політологія”, суспільно-політичні

погляди В.К.Винниченка вивчаються в рамках кількох тем. Тема “Українська політична думка часів національно-демократичної революції (1917 – 1920 роки)” розглядає політико-правові та суспільні ідеї В. Винниченка, пропозиції мислителя щодо удосконалення федеративних зв’язків між Російською федерацією та Україною, концепції вирішення національного питання і здійснення моральної політики у суспільстві. Ці та дотичні положення політичної концепції мислителя викладаються в рамках окремої лекції. Використовується тип лекції за принципом зворотнього зв’язку (поєднує пояснення з активним залученням слухачів). Експресивний стиль проведення даної лекції пояснюється використанням краєзнавчого матеріалу та специфікою особистості. Як стверджував І. Лисяк-Рудницький, “на політичну сцену виходить тип революційного юнака з “Комуністичним маніфестом” в одній кишені й “Кобзарем” у другій... Молоде покоління соціалістів, що було найбільш динамічною силою в тодішньому українстві, відзначалося хаотичністю мислення, разом з якою йшла велика емоційна побудливість; така сполука робила з цих людей знаменитих агітаторів, здатних розбурхати маси, але не робила з них розумних і відповідальних політичних провідників. Типовою постаттю був тут Володимир Винниченко” [12, 55]. Студентам доноситься твердження, що впродовж усього життя В. Винниченко намагався поєднати К. Маркса і Т. Шевченка, але так і не зміг. Він міг стати символом українства, як І.Мазепа, але судилося це іншому.

У рамках цієї ж теми студенти самостійно аналізують причини поразки національно-визвольної революції за працею В.Винниченка “Відродження нації”. Головну причину невдач голова Директорії вбачав у тому, що “українська влада і вся керуюча партійна українська демократія розійшлася зі своїми масами, що вона була соціально непослідовна, нерішуча, невиразна і несоціальна” [2, с. 15]. Більше того, В.Винниченко був переконаний, що всі тогочасні українські керівні партії були не соціалістами, а тільки демократами, республіканцями й національними революціонерами, незважаючи на те, що всі вони називали себе соціалістами. У свою чергу, “це спричинило фальшиве розуміння нашої національно-української державності” [2, с. 67]. Висновки мислителя студенти порівнюють з іншими узагальненнями діячів революції П.Христюка та М.Шаповала.

Для дотримання принципу історизму суспільно-політичні погляди В.К.Винниченка ми розглядаємо не однією темою, а прослідковуємо їх еволюцію у наступних темах курсу. Так, при вивченні теми 12 “Політична думка діаспори у 20-30-ті роки ХХ ст.”, характеризуючи в лекції складне становище української політичної еміграції, даємо також довідку про діяльність Володимира Кириловича як лідера Закордонної групи комуністів, аналізуємо його статті в “Новій добі”, листи-звернення (зокрема, “Революція в небезпеці!”), програмні положення до створення нової партії “Революційно-Соціалістичний Союз”.

Обстоюючи національну незалежність України, розв'язання національного питання В. Винниченко пов'язував з демократичним розвитком (національним і соціальним), що виключає будь-які форми насильницької централізації, панування одного народу над іншим. Національне він розумів у вимірах загальнолюдського. Загрозу демократичному та національному розвитку України В. Винниченко вбачав у відсутності єдності та згуртованості українського народу, а особливо його проводу. Майбутнє України він пов'язував з вільною, рівноправною, справедливою федерацією, яка відповідає цілям соціального прогресу, проте не має нічого спільного з "єдинонеділимим мисленням" та діями. Така федерація має будуватися на засадах самостійної державності, цілковитої незалежності України, збереженні української мови в усіх інститутах, урядових установах, школах, активізації національної самосвідомості народу в розбудові своєї державності, розвитку культури. Цілком зрозуміло, що В. Винниченко прихильно поставився до організації СРСП, однак виступав з принциповою критикою національної політики більшовиків і радянського уряду за недооцінку ними національних інтересів та обмеження національних прав республік.

До середини 1920-х років публіцистична активність політичного емігранта спадає, він відходить від участі у політичних дискусіях. Усталення суспільно-політичних поглядів письменника прослідковується на сторінках "Щоденника", що допомагає нам зробити дослідження В.Ф.Солдатенка [16]. Лектор пропонує студентам пояснити слова галицького публіциста Я. Пеленського, який стверджував, що політичне мислення Винниченка - це "нешлюбна дитина Карла Маркса з вродливою і темпераментною українською молодницею". У вересні 1933 р. В. Винниченко написав відкритого листа до Політбюро КП(б)У, в якому звинуватив Сталіна та Постишева в голодоморі й масових репресіях проти українського народу. Цей лист викликав різке заперечення на пленумі ЦК КП(б)У 1933 року, і з того часу творчість В. Винниченка була піддана гонінням: книжки вилучені з бібліотек і знищені, творчість перестала вивчатися в школі, ім'я письменника або замовчувалося, або при згадках обливалося брудом і трактувалось не інакше як під тавром "буржуазного націоналіста". І.Лисяк-Рудницький стверджує, що він відійшов від концепції націонал-комунізму з середини 30-х років.

У темі 13 "Політична думка України у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст." студенти мають змогу детально вивчити суспільно-політичні погляди та концепції В.Винниченка у післявоєнний період, адже цій проблематиці присвячено семінарське заняття. У методичних рекомендаціях до семінару зазначається: "Після Другої світової війни в середовищі української еміграції з новою силою прозвучав голос Володимира Винниченка, який мовчав довгі роки, не беручи участі в еміграційних державних інституціях і урядах, вважаючи їх грою амбіцій і плодом

невгамованого честолобства та ілюзій. Життя В. Винниченка у вимушеній еміграції перетворилося на справжню трагедію. Після безуспішної поїздки 1920 р. до Москви, де намагався порозумітися з більшовицьким урядом щодо подальшої долі суверенітету України, він опинився під нещадною критикою емігрантських кіл. Більшість еміграції не зрозуміла, що спроба налагодити зв'язок із радянським урядом була продиктована не прийняттям більшовицьких політичних методів і навіть не соціалістичними переконаннями Винниченка, а намаганням знайти вихід з тієї непростой політичної ситуації. Опинившись між двох вогнів, Винниченко на довгі роки замовк як політик і політичний мислитель. Однак за два роки до смерті він написав унікальний твір під назвою “Заповіт борцям за визволення”, в якому відображена еволюція його політичних поглядів на засоби й методи боротьби за незалежність України. Стисло їх можна викласти у двох політичних заповідях В. Винниченка. Опрацюйте роботу В. Винниченка „Заповіт борцям за визволення” та визначте суть його заповідей. Охарактеризуйте ставлення автора до української діаспори та її прагнення очолити національно-визвольний рух. У чому полягають основні пункти концепції В. Винниченка „колектократії” та „конкордизму”? У яких ще працях Винниченка цього періоду прослідковуються його суспільно-політичні ідеали?”.

Серед інших праць студенти мають ознайомитись зі статтею “Була, є й буде” (1948), матеріалом про ненадрукований філософсько-етичний твір “Конкордизм” (1938 – 1948), останнім романом “Слово за тобою, Сталіне” (1950), названим автором “політичною концепцією в образах”.

Прогнози політичного майбутнього України у Винниченківській інтерпретації вражають: “Ми знаємо, що, коли настане час викидання на горище всіх декорацій лєніно-сталінського комунізму, то України в тому числі не буде. Не буде по-перше тому, що світові демократичні держави так легко, як диктатури, не викидають на горище свої принципи, визнання, вирішення, що коли б настав час ліквідації ССРСР, то Україна, прийнята в ООН як рівноправна, самостійна держава, мала б усі права перед усім світом на своє самостійне дальше існування. Це - один наслідок гри большевизму в декорації. А другий є той, що ми, українці, тим паче не викинемо на горище те, що ми здобули як реальність, як свою власність, здавна, з віків належну нам і нами в нашій революції відновлену і тільки придушену большевизмом. І здобули не через високодушність чи ідейність Кремля” [1].

На цьому семінарському занятті завершується вивчення студентами політичних та суспільних поглядів В.К. Винниченка. Доцільним є узагальнення вивченого матеріалу. Студентам-політологам пропонується підготовка коротких есе (на сторінку зошита) про еволюцію суспільно-політичних поглядів та про політичний ідеал нашого відомого земляка. Для цього група поділяється на дві підгрупи (можлива як індивідуальна, так і групова робота). Якщо дозволяє час, підгрупи обмінюються листочками з есе та оцінюють їх, складаючи рецензії.

Навчальна дисципліна “Історія політичної думки в Україні”, яка є нормативною при підготовці спеціалістів-політологів, надає їм унікальну можливість детально вивчати суспільно-політичні погляди вітчизняних мислителів, сутність їхніх політичних концепцій та формування державницької ідеї. Суспільно-політичні погляди В.К.Винниченка мають велике значення у формуванні загального спектру політичної думки ХХ століття, тому вони вивчаються досить детально. Студенти мають змогу не тільки аналізувати державницьку діяльність та літературну спадщину знаменитого земляка, а й зрозуміти його внутрішні духовні пориви, сподівання. За влучним словом М.Жулинського, Винниченко — це “людина, розіп’ята на хресті політики”. Думка Винниченка має також значне виховне значення. Можливо, що для декого із майбутніх політичних лідерів до душі прийде кредо юного письменника: “...поки я почуваю в собі сили, я постараюсь зробити все, щоб прислужитись нашій національній справі. Всякими путями, всякими способами, а ми мусимо стати нарівні з передовими націями. Це мета, для якої варто жити й працювати” [13, с. 3].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Була, є й буде // Літературна Україна. – 1994. – 15 листопада.
2. Винниченко В. Відродження нації. – К.-Відень, 1920 (репринтне видання 1990). – Т.1.
3. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1992.
4. Винниченко В. Щоденник. 1911-1920. - Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. – Т.1.
5. Гнідан О.Д., Дем’янівська Л.С. Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість. - К., “Четверта хвиля”, 1996.
6. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) / Збірник статей. – К.: ІПІЕНД, 2006.
7. Житков О.А., Кіченко С.Д. До питання про державницькі погляди В.К. Винниченка// Наукові записки. – Випуск 9. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград, 2005. – С.55 – 63.
8. Жулинський М. Володимир Винниченко (1880 – 1951)// Літературна Україна. – 1989. – 30 листопада.
9. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. - Нью-Йорк. – 1980.
10. Кульчицький С.В. Володимир Винниченко: життя в еміграції (1920 – 1934 рр.)// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – № 8. – С. 240 – 265.
11. Кульчицький С.В. Останні роки життя Володимира Винниченка// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – № 10. – С. 3 – 30.
12. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань //Сучасність. – 1980. – №9. – С. 60 – 77.
13. Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка // Київ. – 1997. – № 3 – 4.
14. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902-1920 рр. у генетичних і типологічних зв’язках з європейськими літературами/ Дисертація на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук// <http://library.kr.ua/books/panchenko/p1.shtml>
15. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). — К.: ПАРАПАН, 2002.
16. Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. – К.: Світогляд, 2005.

17. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій. Про політичне обличчя і художню творчість В.Винниченка // Київ. – 1987. – № 12. – С. 49 – 59.

18. Хміль І.С. Політична діяльність В.К.Винниченка // Український історичний журнал. – 1989. – № 7. – С. 82 – 91.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вівсяна Інна Анатоліївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: проблеми суспільно-політичної історії та національної консолідації українського народу в ХІХ – ХХ ст.